

: સંભારણાં :

— કેરલાક પ્રાચીન કાવ્યો — ૧

હીરાલાલ છો. બક્ષી.

સન ૧૯૩૦
આવૃત્તિ પહેલી:
આ આવૃત્તિના
તમામ હકક
પ્રકાશકને
સ્વાધીન છે.

અનુક્રમણિકા

				પૃષ્ઠ
મોટી યેન	૫
નાચે મોરલો	૬
ભાભી	૭
નાચે મોરલો	૮
વરસાદ	૯
માડીનાં હેત	૧૦
દિવાળી	૧૨
મોતી	૧૩
ધોલુડો રંગ	૧૫
પારણની દોર	૧૮
દોઢી	૧૦
આવી સંધ્યારે	૨૧

મુદ્રક:

મૂળચંદ્રભાઈ ત્રીકમલાલ પટેલ
ધી સૂર્યપ્રકાશ પ્રિન્ટીંગ પ્રેસ
પાનકોર નાકા : અમદાવાદ

ગુજરાત વિદ્યાપીઠ ગ્રંથાલય

[ગુજરાતી કૉપીરાઈટ વિભાગ]

અનુક્રમાંક ૧૫૬૦૮

વર્ગીક

પુસ્તકનું નામ અં. ભા. ૨ ભા. ૧

વિષય ક-૩

સંભારણાં

~~પ્રાચીન~~ બાંક ખાલકાવ્યો :

હારાલાલ / ડૉ. ખડ્ડી ખી. એ.

પ્રકાશક :-

પરીખ જગનદાસ મોતીલાલ
બુકસેલર રાજપીપલા

:: મીઠાં સંભારણું ::

તે દિવસનાં મીઠાં સંભારણા મ્હને હજી યાદ છે. તે દિવસે સવારે ફેલોશીપ સ્કુલના બાગમાં દાખલ થતાં લાઈ બક્ષી એમનું એકાદ ગીત બતાવતા અને શાળાની બાલમંડળી વચ્ચે બેસી હું એ ગીત ગાતોં. ઘણીયે વાર ગીતના તાલમાં મસ્ત બની મસ્તીલા બાલમિત્રો તાળીઓનાં તાલ પૂરતાં અને એમ સા કિલ્લોલ કરતાં; એમજ આ ગીતો બાળકો હોંશે હોંશે ગાશે અને ઝીલશે : અને પછી ? અત્યારનાં એમનાં બાળપણનાં મોઠાં સંભારણું મોટાં થશે તોય સંભાર્યા કરશે.

૨૨ : ૧૦ : ૩૦

જમનાદાસ દાણી

ન્યુ ઈરા સ્કુલ

મુંબઈ. ૭

મોટી બેન

જ્યોતિ મારી મોટી બેન
સૌને લાડ લડંતી બેન
બહાલી બહાલી લાગે બેન
માતાને બહુ ખ્યારી બેન.

સાથે રહેતાં હુંને બેન
રમતાં જમતાં મોટી બેન
ભણતાં સૂતાં મોટી બેન
નિશાળે પણ જ્યોતિ બેન.

કાલાં ઘેલાં કરતી બેન
અમને બહુ રીઝવતી બેન
ઘરમાં કામ કરતી બેન
માંદે સાજે મોટી બેન.

એક દિવસ ના દીકો બેન
મોટેથી હું બોલ્યો 'બેન'
પણ ના બોલી મોટી બેન
આખર રાયો બોલી 'બેન'.

લોક કહેકે ગઈ એ બેન
સુતી તે ના ઉઠી બેન
ક્યાં ગ્યાં તે કહેશે બેન ?
પાછાં શું ના વળશે બેન ?

નાચે મોરલો

મોતી ચરતો નાચે મોરલો
 કુદડી ફરતો નાચે મોરલો.
 કક્કગીવાળો નાચે મોરલો
 છોગાળો એ નાચે મોરલો.
 ડોક નચવતો નાચે મોરલો
 લાન ભુલવતો નાચે મોરલો.
 કામણગારો નાચે મોરલો
 સોડાગણનો નાચે મોરલો.
 લીલમ લીલો નાચે મોરલો
 રસનો રસિયો નાચે મોરલો.
 મયૂરીરાણો નાચે મોરલો
 દેહે રૂપાળો નાચે મોરલો.
 છત્તરવાળો નાચે મોરલો
 ઢેલણ રીઝવતો નાચે મોરલો.
 વાડીએ ઉડતો નાચે મોરલો
 આંસુ ઝરતો નાચે મોરલો.
 'પિયૂ' ટહુકતો નાચે મોરલો
 મેઢૂ બોલવતો નાચે મોરલો.
 રસનો તરસ્યો નાચે મોરલો
 પિયૂષ વર્ષી નાચે મોરલો.
 થનગન થનગન નાચે મોરલો
 રમઝમ રમઝમ વરસે મેઢૂલો.

લાલી

વાડીમાં ખીલતો મધુર મોગરો
લાલીને ચોટલે મ્હકે મોગરો.
આકાશે ટમકે ટમટમ તારલા
લાલીની કીકીએ આવી સમાણ.
આંખાની ડાળે કોયલના ટહૂકા
લાલી હુમારાં એવાં મીઠલડાં.
લાલીને લાલે રાતા ચાંદલા
આલલે ઉગતા સૂરજ સરખા.
વેલના વળવાં ગગન ગામી
લાલીનાં ઉડવાં એવાં સુહાગી.
કેળનાં ઝુલવાં કામણુગારાં
લાલીનાં ડોલવાં એવાં હુમારાં.
સરવર કાંઠડે કમળનાં ખીલવાં
લાલીનાં હસવાં એવાં રૂપાળાં.
અંધારી રાતે વિજળીના દીવા
અમઘર ઉજળાં લાલીથી એવાં.
ચોક્રને આંખણે મોરલો નાચે
લાઈને અંતર લાલી નાચે.
સુરજ ફુગતે ફુલડાં નમતાં
લાઈના દીઠે લાલી એવાં.
લાઈને લાલી અમ્મર તપળે
સૌને લાલી એવાં મળળે.

નાચે મોરલો

રૂપેરી આંગણે નાચે મોરલો
લાલીને ઓઢણે નાચે મોરલો
વાડીની મેંદીએ નાચે મોરલો
લાલીની સેંધીએ નાચે મોરલો.
ઘરને ઓટલે નાચે મોરલો
લાલીને ચોટલે નાચે મોરલો
ચંદનીને ચોકે નાચે મોરલો
લાલીની ડોકચે નાચે મોરલો.
આંખાને છત્તર નાચે મોરલો
લાલીને અંતર નાચે મોરલો.
શેરીએ શેરીએ નાચે મોરલો
લાલીની મેડીએ નાચે મોરલો.
વાંકેલા કમ્મર નાચે મોરલો
લાલીને લમ્મર નાચે મોરલો.
તેજની પાંખે નાચે મોરલો
લાલીની આંખે નાચે મોરલો.

વરસાદ

વા વાયો, વરસ્યો વરસાદ,
 મોંઘેરો લાવ્યો પરસાદ;
 બાર માસનો આવ્યો દૂત,
 સૌનાં ગનડાં કરતો ખુશ.
 નદીઓ નાળાં ભરપૂર થાય,
 સાગર સરિતા જળ ઉભરાય;
 દાઝ્યા ડુંગર લીલા થાય,
 ખેતર સૌ હરિયાળાં થાય.
 ઢોરઢાંક સૌ રાજ થાય,
 ખેડુતનાં હૈયાં હરખાય;
 નવપક્ષવ કુદરત રસબોળ,
 મોર-મયૂરી કરે કલોલ.
 નેવે નેવે નીતરે નીર,
 બાળક કરતાં ઝીંઘોઝીલ,
 વિજળી ચમકે, ડંકા થાય,
 પેટ ભરી બાળક હરખાય.

માડીનાં હેત

કોઈ કહ્યેશે મહને એ કેવાં હશે
માડીનાં હેત તે કેવાં હશે ?

કોઈ કહ્યેશે મહને એ કેવાં હશે ?
ખોળે રમાડતાં ને હયે દબાવતાં,
માડીનાં વહાલ તે કેવાં હશે ?

કોઈ કહ્યેશે મહને એ કેવાં હશે ?
ભાઈને સુવારવા અણુમીંચ આંખે,
મીઠાં હાલરડાં એ ગાતાં હશે;

કોઈ કહ્યેશે મહને એ કેવાં હશે ?
ભણવાને જાઉં હું નિશાળે એકલો,
માડીના જીવ શું અરધા હશે ?

કોઈ કહ્યેશે મહને એ કેવાં હશે ?

પાછો ફરતો હું આથમતી સાંજે,
હ્રદ કટોરા શું ભરતાં હશે ?

કોઈ કહ્યેશો મહને એ કેવાં હશે ?
ભાઈને જીવારવા ભૂખમરા વેઠી,
કડવાં ઓસડ કેમ પીતાં હશે ?

કોઈ કહ્યેશો મહને એ કેવાં હશે ?
શેરીઓમાં જાઉં હું બપોરે રમવા,
માડીના જીવ શે' અંખતા હશે ?

કોઈ કહ્યેશો મહને એ કેવાં હશે ?
તાઠ ને તડકો જાઉં કદી ધૂમવા,
માડીની આંખ ત્યાં શીંગી ધરે;

કોઈ કહ્યેશો મહને એ કેવાં હશે ?
પાછા ફરતાં જો વાર કદી લાગે,
માડીના જીવ કેમ ઝુરતા હશે ?

કોઈ કહ્યેશો મહને એ કેવાં હશે ?
પગવાર વેગળો માડીથી થતાં,
માડીની આંખડી વીલી દીસે;

કોઈ કહ્યેશો મહને એ કેવાં હશે ?

દીવાળી

આવી દીવાળી રૂમઝૂમ આજ,
વર્ષે પાછી વળશેજી.

સૌ જન મહાલે બહુ બહુ આજ,
દિલનાં દુઃખડાં ભુલીજી.

રજધૂળ નિર્મળ ઘરને દ્વાર;
ખેન ભરે રંગોળીજી,

ખોલો બહાલાં બાળક આજ,
શાં શાં ખેલન કરશેજી?

મીઠાં લોજન કરશે માત,
લેળાં થઈ સૌ જમશુંજી.

ઘરઘર દીવા દીપશે આજ,
તેની સંગે લમશુંજી.

ફેાડી ફટાકા ફટફટ આજ,
અન્તર ઉમંગે ભરશુંજી.

સુન્દર વસ્ત્રો પહેરી આજ,
બાલકનૈયા બનશુંજી.

વઢયાં લડયાં તે ભુલશું આજ,
સંપ ધરી સંચરશુંજી.

મોતી

સુંદર બાગનું અનુપમ ફૂલ,
 મોતીનાં કોણુ કરશે મૂલ ?
 ખીલ્યું કે કણુખીને દ્વાર,
 નહોતું લાજ્યું એવું બાળ.
 એક દિવસ ગઈ ખેતર માત,
 કણુખી થાક્યો જોઈ વાટ;
 કાળાં વાદળ દીઠાં ગાઢ,
 વિજળી ઝળકે પડતી ફાડ.
 આખર બોલ્યો થાકી બાપ,
 મોતી, જાઓ માને વાટ;
 દીવો લઈને દોરો ઘેર,
 નહીતર મારે જીવતર ઝેર.
 ઉઠો મોતી હસતી જાય,
 હાથે ફાનસ ડોલ્યું જાય;
 ઘોર અંધારી કાળી રાત,
 કયાંય ના દીસે માનવ જાત.
 ચાલી મોતી આગળ જાય,
 જાણે માડો દીઠી જાય;
 ખાડા કેતર કુદી વાડ,
 ચાલી ચાલી થાકી બાળ.

[આ બાબુ મ! ઘેર આવી પહોંચે છે.]

માત પિતાની દુઃખની રાત,
 દુઃખીઆરાંની કાળી રાત;
 ખૂંમે પાડી ખુટવ્યા સાદ,
 થાક્યા ખોળી કુંગર પહાડ.

બહાણું વાયે નિજ ઘર જાય,
 કણખી કણખણ રોતાં જાય;
 ‘સ્વર્ગે મળશું મોતી ખેટ,
 લાડકવાયા મહારાં ખેટ !’

ત્યાં તો દીડી પગલી એક,
 મોતીના એ પગની રેખ;
 પગલે પગલે આગળ જાય,
 પણ ના પગલી એાછી થાય.

આખર આવ્યો લક્કડ પુલ,
 નીચે વહેતાં ખળખળ પુર.
 પુલ પર પગલી એની એજ,
 અન્ને ચાટ્યાં જોતાં તે જ.

ભાંગ્યો તુટ્યો દીઠો પુલ,
 અડધે જોતાં પગલી કુલ !
 ભાંગ્યાં ત્યાં કણખીનાં ઉર,
 ખુટ્યાં ત્યાં કણખણનાં નૂર.

ઘોલુડો રંગ

હારે મહને વહાલો છે

આલલે ઉગેલા એ ચાંદલાનો ઘોલુડો રંગ,

હારે બીજો વહાલો

કે તારલાના ટમટમતા તેજતણા ઘોલુડો રંગ,

હારે મહને વહાલો છે

આલલે સરંતી કે વીજળીનો ઘોલુડો રંગ,

હારે બીજો વહાલો

કે તેજવહી નદીઓનો ચકચકતો ઘોલુડો રંગ,

હાંરે મહને વહાલો છે

ગોરાં ગોરાં પરિઓ શાં કુલતણેા ધોલુડો રંગ,

હાંરે બીજો વહાલો

સાગર કેરાં મોજાંના કીણતણેા ધોલુડો રંગ,

હાંરે મહને વહાલો છે

માવડીનાં મોઘેરાં દુધ કેરો ધોલુડો રંગ,

હાંરે બીજો વહાલો

કો ગાવડીનાં મીઠું ગોરસ તણેા ધોલુડો રંગ,

હાંરે મહને વહાલો છે

સ્નેહધેલી નિર્મળ જે આંખડીનો ધોલુડો રંગ,

હાંરે બીજો વહાલો

સૌભાગ્ય કેરી ઉજવલ જે પાંખડીનો ધોલુડો રંગ,

હાંરે મહને વહાલો છે

શરદ કેરી રાત્રિની ચાંદનીનો ધોલુડો રંગ,

હાંરે બીજો વહાલો

હિમશ્વેત ખેડીના આઠણાનો ધોલુડો રંગ,

હાંરે મહને વહાલો છે

દૂધ-ધોળાં તરતાં કો હંસલાંનો ધોલુડો રંગ,

હાંરે બીજો વહાલો

રબારી તારાં ગોરાં શાં ઘેટલાંનો ધોલુડો રંગ,

હાંરે મ્હને બહાલો છે
 સૌ બાલતણા દુધીઆ એ દાંતતણો ધોલુડો રંગ,
 હાંરે બીજો બહાલો
 કેા રંક એક ડોસીના દીવડાનો ધોલુડો રંગ,
 હાંરે મ્હને બહાલો છે
 શાહબન તારી પ્રીત કેરા તાજતણો ધોલુડો રંગ,
 હાંરે બીજો બહાલો
 સર્વરંગી અકબરના ધર્મ કેરા ધોલુડો રંગ,
 હાંરે મ્હને બહાલો છે
 હીરલાનો જાહજતો સૂર્યસમો ધોલુડો રંગ,
 હાંરે બીજો બહાલો
 સ્વરાજતણી ઉજળી એ આશતણો ધોલુડો રંગ,
 હાંરે મ્હને બહાલો છે
 દાદાજી તારી દાઢીને મુછતણો ધોલુડો રંગ,
 હાંરે બીજો બહાલો
 કેા સંતતણા અંતર ઉભસ કેરા ધોલુડો રંગ,
 હાંરે મ્હને બહાલો છે
 પરબુનો રચેલો સંસારે સૌ ધોલુડો રંગ,
 હાંરે એક હવલો
 કેા કેાઠભર્યા જીવતરનો દુઃખીઓ એ ધોલુડો રંગ,

પારણાની દોર

કોણે હીંચોળી મારી પારણાની દોર ?
 મારી કોણે હીંચોળી બેન, પારણાની દોર ?
 રાતે હીંચોળી, મધરાતે હીંચોળી,
 હીંચોળી સાંજ ને બપોર-મારી કોણે હીંચોળી૦
 ચાંદા સરિખ એક માએ હીંચોળી,
 તથા નોંદરડી ઘોર-મારી કોણે હીંચોળી૦
 હરણી સરિખ એક બહેને હીંચોળી,
 રોળી રમત રસબોળ-મારી કોણે હીંચોળી૦
 બહાદુર બળીઆ એક વીરે હીંચોળી,
 નથવીને પારણાના મોર-મારી કોણે હીંચોળી૦
 નવલાં લાલીએ અતિ વહાલે હીંચોળી,
 બોલી કોયલશા બોલ-મારી કોણે હીંચોળી૦
 ક્ષંબાએ બહાલે ઉમંગે હીંચોળી,
 દદને હાલરડાંનાં ડોલ-મારી કોણે હીંચોળી૦
 સૌએ હીંચોળી ને તાતે હીંચોળી,
 માણી ઉત્સવ અણુમોલ-મારી કોણે હીંચોળી૦
 રામલે હીંચોળી ને લગલે હીંચોળી,
 કોની ના પ્રીતડી અબોડ ?
 મારી કોણે હીંચોળી બેન પારણાની દોર ?

દીઠી

કુલડાંની પાંદડીએ દીઠી
ચાંદાની કીકીઓમાં દીઠી
વાદળની ઝળીઓમાં દીઠી
ઝાકળનાં ટીપાંમાં દીઠી

પર્વતની ટોચોમાં દીઠી
સાગરની છોળોમાં દીઠી
પાતાળી ગબ્ડરમાં દીઠી
અંધારી ખીલોમાં દીઠી

સૂરજના અંખારે દીઠી
રાત્રિના અંધારે દીઠી
વાયુના સુસવાટે દીઠી
વિજળીના ઝળકારે દીઠી

નવરંજી પક્ષીમાં દીઠી
ડોહંતાં વૃક્ષોમાં દીઠી
પથર ને પાષાણે દીઠી
માનવકુળને મુખડે દીઠી

રૂપરૂપને લાંઠારે દીઠી
 વિરૂપતણા આલાસે દીઠી
 હસ્તાના મુખડામાં દીઠી
 રહતાના હૈડામાં દીઠી

પાપીને પમથારે દીઠી
 ગુણિયલને ગુંજારે દીઠી
 સ્વર્ગે દીઠી, નર્કે દીઠી
 દેશવિદેશે સઘળે દીઠી

જુગટાને જુગારે દીઠી
 ચોર લૂંટારા સૌમાં દીઠી
 સૂજનતાને આરે દીઠી
 અંતરને અજવાળે દીઠી

જનઉલ્લાસે ચૌદે દીઠી
 નિર્જનતાને આરે દીઠી
 જડને ચેતન સૌમા દીઠી
 જ્યોતભરી આલમમાં દીઠી

આવી સંધ્યારે !

સજી સાડી લાલ ગુલાલ આવી સંધ્યારે !
 લઈ રજનીના પયગામ આવી સંધ્યારે !
 ગિરિશૃંગે રવિ રેલાય આવી સંધ્યારે !
 મધુ શીતળ વાયુ વાય આવી સંધ્યારે !
 કરી ઘંટ તણા રણુકાર આવી સંધ્યારે !
 દઈ પડધમના પડકાર આવી સંધ્યારે !
 સૌ ટોળે પંખી જાય આવી સંધ્યારે !
 કરી કિલકિલ સુંદર સાદ આવી સંધ્યારે !
 સૌ ગાયો નિજધર જાય આવી સંધ્યારે !
 રણુકા ઘંટડી કેરા થાય આવી સંધ્યારે !
 રમી રમી થાક્યાં બાળ આવી સંધ્યારે !
 કુલ પાંદડીઓ કરમાય આવી સંધ્યારે !
 સૌ નરનારી હુરખાય આવી સંધ્યારે !
 હીવા ટમટમ સૂઝળે થાય આવી સંધ્યારે !

